

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün peşə təmayüllü təhsilin əhəmiyyəti və 11 saylı xüsusi təhsil məktəbində peşə təmayüllü sinfin yaradılması

Vahabova L.A.

ARTI-nin Təhsildə məzmun, kurikulum və standartlar mərkəzinin Peşə və ömürboyu təhsilin proqramları şöbəsinin baş mütəxəssisi, Emal sənayesində bacarıqların inkişaf etdirilməsi, Nəqliyyat və logistika sahəsində bacarıqların inkişaf etdirilməsi üzrə sahə komissiyalarının üzvü, Peşə və Kvalifikasiya Standartları üzrə ekspert, BƏT-in Azərbaycandakı daimi eksperti, kurikulum üzrə ekspert.

Xülasə:

Məqalədə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlər üçün peşə təmayüllü təhsilin əhəmiyyəti araşdırılır və 11 saylı xüsusi təhsil məktəbində “Tikiş avadanlıqlarının operatoru, tikişçi köməkçisi” ixtisası üzrə yaradılmış pilot sinfin təşkili, tədris proqramının hazırlanması və ilkin nəticələri təhlil olunur. Tədqiqatda praktik yönümlü təlimin şagirdlərin psixomotor bacarıqlarının, sosial adaptasiyasının və əmək vərdişlərinin inkişafına müsbət təsiri əsaslandırılır.

Açar sözlər: *xüsusi təhsil, peşə təmayüllü siniflər, inklüziv təhsil, psixomotor bacarıqlar, peşə hazırlığı.*

Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili qanunvericilik, dövlət proqramları və inklüziv təhsil prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Bu proses həm ümumi təhsil sistemini, həm də xüsusi (korreksiyaedici) təhsil müəssisələrini əhatə edir.

Müasir cəmiyyətdə hər bir fərdin sosial həyata inteqrasiya olunması, iqtisadi müstəqillik qazanması və şəxsi inkişaf imkanlarını reallaşdırması üçün müəyyən bacarıq və biliklərə sahib olması zəruridir. Bu baxımdan, aşağı öyrənmə səviyyəsində olan, zəif motivasiyalı və ya fərdi inkişaf imkanları məhdud olan şagirdlərin peşə səriştələrinin formalaşdırılması və ixtisasa yiyələnməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onların əmək bazarına uyğun praktik bacarıqlarla təmin olunması yalnız şəxsi rifahlarına deyil, həm də cəmiyyətin sosial sabitliyinə töhfə verir.

2006-cı il dekabrın 13-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüquqlarının bir çox tərəflərini əhatə edir.

“Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyanın 24-cü maddəsinə əsasən, iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüququnu tanıyırlar. Ayrı-seçkiliyə yol vermədən bu hüququn həyata keçirilməsi üçün iştirakçı dövlətlər bütün pillələrdə inklüziv təhsil sistemini və əlilliyi olan şəxslərin fasiləsiz təhsil almaq imkanını təmin etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər

əlilliyi olan şəxslərin əlillik əlamətinə görə təhsildən kənarlaşdırılmamasını, onların digər insanlar kimi eyni əsaslarla, keyfiyyətli və pulsuz icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinə əsasən sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, onların məhdud imkanlarına görə həyata keçirilməsi çətinləşən hüquq və vəzifələrdən başqa, bu Konstitusiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadə edir və vəzifələri daşıyırlar.

Təhsil imkanlarından bütün şagirdlərin bərabər faydalana bilməsi təhsil siyasətinin əsas prinsiplərindəndir. Xüsusilə zehni potensialı məhdud, aşağı öyrənmə səviyyəsində olan uşaqların peşə bacarıqlarına yiyələnmə imkanları onların cəmiyyətə inteqrasiyası baxımından çox vacibdir.

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların xaricdə peşə təhsili alma yolları bir neçə əsas istiqamətdə təşkil olunur. Bu sahədə beynəlxalq təcrübə aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır.

Bir çox ölkələrdə (məsələn, Finlandiya, Almaniya, Kanada, ABŞ) inklüziv təhsil modeli tətbiq olunur. Bu modeldə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar ümumi təhsil müəssisələrində xüsusi dəstək və resurslarla təhsil alırlar. Bu, onların sosial inteqrasiyasını və peşə bacarıqlarını artırır.

Bəzi ölkələrdə əlilliyi olan şəxslər üçün xüsusi peşə təhsil mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Bu mərkəzlərdə tədris proqramları onların fiziki və psixoloji imkanlarına uyğunlaşdırılır. Məsələn, Almaniya "Berufsförderungswerke" adlı mərkəzlər bu məqsəddə xidmət edir.

Reabilitasiya mərkəzlərində uşaqlara özünəxidmət, ünsiyyət və sadə əmək verdişləri öyrədilir. Bu proqramlar fərdi və qrup şəklində təşkil olunur və onların peşə təhsilinə hazırlığını təmin edir.

Bir çox ölkələrdə sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslər üçün təqaüdlər, təhsil xərclərinin ödənilməsi və xüsusi avadanlıqlarla təminat proqramları mövcuddur. Bu, onların təhsilə çıxışını asanlaşdırır.

Texnologiyanın inkişafı ilə bir çox peşə təhsili proqramları onlayn şəkildə əlçatan olub. Bu, hərəkət məhdudluğu olan uşaqlar üçün böyük üstünlükdür.

Azərbaycanda da sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün peşə təhsili almaq imkanları mövcuddur. Dövlət bu sahədə:

- Xüsusi təhsil müəssisələri yaradır;
- Psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiya vasitəsilə uşaqların ehtiyaclarını müəyyən edir;
- Onların bacarıq və maraqlarına uyğun peşələr üzrə hazırlıq keçmələrinə şərait yaradır.

Aşağı öyrənmə səviyyəsində olan, zəif motivasiyalı və ya fərdi inkişaf imkanları məhdud olan şagirdlərin peşəyə yiyələnməsi və ixtisas alması bir neçə əsas səbəbə görə vacibdir:

1. Müstəqil həyat bacarıqlarının formalaşması

- Peşə öyrənmək onlara gələcəkdə maddi cəhətdən başqasından asılı olmadan yaşamaq imkanı yaradır.
- Ən azı bazar tələblərinə uyğun sadə, praktik bacarıqlara yiyələnmək gündəlik həyatda özlərini təmin etməyə kömək edir.

2. Sosial adaptasiya və cəmiyyətə inteqrasiya

- İş mühiti insanın ünsiyyət bacarıqlarını, kollektivdə davranış mədəniyyətini və sosial məsuliyyət hissini inkişaf etdirir.
- Peşə sahibi olmaq onları sosial təcriddən qoruyur və cəmiyyətin aktiv üzvünə çevirir.

3. Özünəinam və motivasiya artımı

- Bacardığı bir işin qarşılığında mükafat (əməkhaqqı, müsbət rəy) almaq şagirdin özünəinamını artırır.
- "Mən bacarıram" hissi zəif motivasiyalı gənclərdə belə yeni öyrənmə həvəsi yaradır.

4. İqtisadi müstəqillik və ailəyə dəstək

- Sadə də olsa peşə gəlir mənbəyidir.
- Maddi müstəqillik gəncin öz həyatına nəzarətini gücləndirir və ailəsinə də yük olmadan dəstək verə bilməsinə şərait yaradır.

5. Risklərin azaldılması

- Peşəsiz və işsiz gənclər işsizlik, asılılıq (zərərli verdişlər), sosial təcrid kimi risklərlə daha çox üzləşir.
- Peşə sahibi olmaq bu risklərin qarşısını qismən də olsa alır.

6. İstedadın və potensialın üzə çıxması

- Bəzən zəif motivasiyalı şagirdlər akademik fənlərdə çətinlik çəksə də, praktik işlərdə yüksək bacarıq göstərə bilirlər.
- Əl işləri, texniki əməliyyatlar, xidmət sahəsi və ya sənətkarlıqda uğur onları yeni hədəflərə yönəldə bilər.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların peşə təhsili.

Müasir təhsil sisteminin əsas prioritetlərindən biri hər bir fərdin imkanlarını nəzərə alan, inklüziv və davamlı inkişafı təmin edən tədris modelinin qurulmasıdır. Məhz *xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların* cəmiyyətə inteqrasiyası, onların müstəqil həyat bacarıqlarının formalaşdırılması və gələcək peşə fəaliyyətinə hazırlanması bu sahədə atılan ən vacib addımlardandır. Bu kateqoriyadan olan şagirdlərin təhsilində yalnız nəzəri biliklərin verilməsi kifayət etmir. Onların inkişafı üçün praktik yönümlü, mərhələli və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alan təlim modellərinin tətbiqi zəruridir. Bu baxımdan peşə təmayüllü siniflərin yaradılması xüsusi təhsil müəssisələrində innovativ və perspektivli yanaşma kimi qiymətləndirilir.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərlə tədrisin xüsusiyyətləri.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarla dərş prosesi standart tədriş modelindən fərqli olaraq daha fərđi yanaşma, səbir, ardıcılıq və praktiki metodlara üstünlük tələb edir. Bu uşaqların qavrama tempi, diqqət müddəti və motor bacarıqları müxtəlif olduğundan, dərşlər onların ehtiyaclarına uyğun planlaşdırılmalıdır. Tədriş zamanı vizual nümunələr, mərhələli izahlar, praktiki tapşırıqlar və müəllim dəstəyi əsas rol oynayır.

Bu tip təhsil modellərində məqsəd uşağın bacarmadıqlarına fokuslanmaq deyil, əksinə, bacardıqlarını üzə çıxarmaq və inkişaf etdirməkdir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar düzgün istiqamət verildikdə və uyğun mühit yaradıldıqda əmək vərdişlərinə yiyələnə, məsuliyyət hissini dərk edə və özlərinə inam qazana bilirlər. Bu isə onların gələcəkdə həm ailə daxilində, həm də cəmiyyət içində daha aktiv və faydalı olmalarına şərait yaradır.

Peşə təmayüllü siniflərin rolu və əhəmiyyəti.

Son illərdə təhsil sistemində **peşə təmayüllü siniflərin (PTS)** yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu siniflər şagirdlərin erkən yaşlardan konkret bir peşə istiqamətində bilik və bacarıqlar əldə etməsinə, əmək bazarına uyğun hazırlanmasına xidmət edir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün peşə təmayüllü sinifləri isə ikiqat əhəmiyyət daşıyır - həm təhsil, həm də sosial adaptasiya baxımından.

Peşə təmayüllü təhsil uşaqlarda:

- əl motor bacarıqlarının məqsədyönlü inkişaf etdirilməsi;
- fərđi yanaşmanın vacibliyi;
- diqqət və səbr vərdişlərinin formalaşmasını;
- vizual və praktik metodların üstünlük təşkil etməsi;
- tədrisin mərhələli təşkili;
- psixoloji dəstək və motivasiyanın gücləndirilməsi;
- zövq və yaradıcılıq hissini artırması;
- məsuliyyət və əmək intizamının yaranmasını təmin edir.

Bu yanaşma şagirdlərin özlərinə inamının artmasına, əmək fəaliyyətinə marağın formalaşmasına və sosial adaptasiyanın güclənməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, bu siniflər uşaqların gələcəkdə evdən işləmək, ailə büdcəsinə töhfə vermək və ya kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul

olmaq imkanlarını genişləndirir. Bu da onların cəmiyyətə yük deyil, əksinə, cəmiyyətin aktiv üzvü olmalarına zəmin yaradır.

Layihənin davamlılığı və inkişaf perspektivləri.

Peşə təmayüllü siniflərin yaradılması yalnız bir tədris ili ilə məhdudlaşan təşəbbüs deyil, davamlı və mərhələli inkişaf tələb edən bir layihədir. Bu tip layihələrin uğuru proqramların düzgün hazırlanmasından, müəllim heyətinin peşəkarlığından və uşaqların real bacarıqlarına uyğun istiqamət seçilməsindən asılıdır.

Bu baxımdan pilot layihələr xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Pilot siniflər vasitəsilə həm tədris proqramları sınaqdan keçirilir, həm də metodiki yanaşmalar təkmilləşdirilir. Əldə olunan nəticələr gələcəkdə digər məktəblərdə də bu modelin tətbiqinə imkan yaradır. Beləliklə, peşə təmayüllü təhsil tədricən daha geniş auditoriyanı əhatə edə bilər.

Tədris proqramının hazırlanması (Metodologiya).

Məhz PTS yanaşmanın nəticəsi olaraq, MÜTDA-nın təklifi ilə 11 sayılı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün məktəbdə "Tikiş avadanlıqlarının operatoru, tikişçi köməkçisi" ixtisası üzrə peşə təmayüllü pilot sinif fəaliyyətə başlamışdır. Sınıf 8 şagirddən ibarət olmaqla, 1 illik tədris müddətini əhatə edir.

İxtisas üzrə tədris proqramı şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri, idrak imkanları və mövcud təhsil səviyyəsi nəzərə alınmaqla ARTİ-nin mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmışdır. Proqramın tərtibi mərhələsində ilkin diaqnostik qiymətləndirmə aparılmış, məktəbin 9-cu sinif şagirdləri ilə müşahidə və müsahibələr həyata keçirilmiş, onların psixomotor bacarıqları və praktiki fəaliyyətə meyilləri təhlil edilmişdir.

Aparılan təhlillərin nəticələrinə əsasən tədris məzmunu praktik yönümlü qurulmuş, fəaliyyətin mərhələliliyi və ardıcılığı təmin edilmiş, təlim prosesində müəllim rəhbərliyi və fasilitasiyaedici dəstək əsas metodoloji prinsip kimi qəbul edilmişdir.

Proqramın hazırlanması çərçivəsində fənn üzrə ixtisaslaşmış işçi qruplar formalaşdırılmış, metodiki təminatın təkmilləşdirilməsi məqsədilə mütəmadi ekspert görüşləri, işgüzar müzakirələr və elmi-metodik dəyirmi masalar təşkil olunmuşdur.

Pilot sinfin təşkili.

Yeni tədris ilinin başlanğıcı ilə əlaqədar olaraq məktəbdə şagirdlərin bilik və bacarıqları nəzərə alınmaqla seçim aparılmış və nəticədə ən uyğun namizədlər müəyyən edilərək 10P peşə təmayüllü sinfi yaradılmışdır. Bu sinfin formalaşdırılmasında əsas məqsəd şagirdlərin mövcud potensialını üzə çıxarmaq, onların əmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək və gələcək peşə fəaliyyətinə ilkin hazırlığını təmin etmək olmuşdur.

Sınıf üçün ayrıca otaq ayrılmış və həmin tədris mühiti "Tikiş avadanlıqlarının operatoru, tikişçi köməkçisi" ixtisasının tələblərinə uyğun şəkildə təşkil edilmişdir. Otaq müasir tikiş avadanlıqları, zəruri texniki alətlər, ölçmə və kəsmə vasitələri, həmçinin tədris prosesində istifadə olunan digər ləvazimatlarla tam təmin olunmuşdur. Bu da şagirdlərin praktik məşğələlər zamanı təhlükəsiz, rahat və səmərəli şəraitdə çalışmasına imkan yaratmışdır.

Bu addım məktəbdə peşə təmayüllü təhsilin inkişafına mühüm töhfə olmaqla yanaşı, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin gələcəkdə əmək bazarına uyğun bacarıqlara yiyələnməsi baxımından da əhəmiyyətli hesab olunur.

Praktiki təlimin təşkili və ilkin nəticələr.

Dekabr ayında ARTİ-nin əməkdaşları tərəfindən 11 saylı Xüsusi Məktəbdə fəaliyyət göstərən peşə təmayüllü sinfə baxış keçirilmişdir. Görüş zamanı şagirdlər yüksək motivasiya və maraq nümayiş etdirərək hazırladıkları praktik işləri təqdim etmişlər. Onlar müəllimin rəhbərliyi və metodiki dəstəyi ilə parça üzərində lekal vasitəsilə ölçü götürmüş, önlük forması çəkmiş, kəsmə əməliyyatını həyata keçirmiş, daha sonra isə overlok maşınından istifadə etməklə məmulatın kənarlarının emalını icra etmişlər.

Qeyd edilməlidir ki, praktik fəaliyyətə başlamazdan əvvəl hər bir texnoloji mərhələ müəllim tərəfindən ətraflı izah olunmuş, təhlükəsizlik qaydaları və əməliyyat ardıcılığı nümayiş etdirilmişdir. Bu yanaşma şagirdlərin texnoloji prosesləri düzgün qavramasına, bacarıqlarının sistemli şəkildə formalaşmasına və təlimə marağının artmasına müsbət təsir göstərmişdir.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, praktik yönümlü peşə təlimi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin diqqət səviyyəsini yüksəldir, məsuliyyət hissini gücləndirir, sosial ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir və özünəinamı artırır.

Əldə olunan nəticələr peşə təmayüllü siniflərin xüsusi təhsil müəssisələrində tətbiqinin yalnız tədris baxımından deyil, eyni zamanda pedaqoji və sosial adaptasiya baxımından da səmərəli və məqsədəuyğun olduğunu təsdiqləyir.

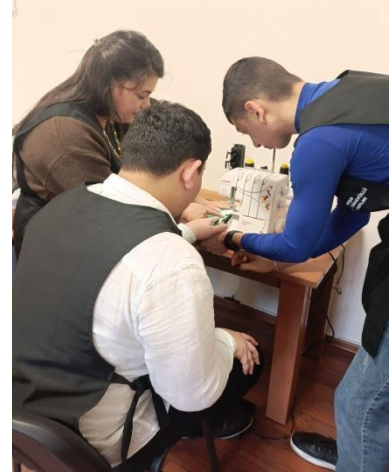
Gözləntilər və gələcək hədəflər.

Ümid edilir ki, bu pilot layihə uğurla nəticələncək və şagirdlər PTS tələblərinə uyğun olaraq ixtisaslarını bitirib sertifikat alacaqlar. Əldə etdikləri bilik və bacarıqlar onlara gələcəkdə ev şəraitində işləmək, sifarişlər qəbul etmək və ya peşə fəaliyyətinə başlamaq imkanı verəcək.

Bəlkə də bu balaca tikiş ustalarının arasında gələcəkdə öz işini quran, kiçik sahibkar kimi tanınan şəxslər də olacaq. Ən əsası isə onlar bir ixtisasa sahib olaraq özlərinə və cəmiyyətə faydalı olma hissini yaşayacaqlar.

Bu cür layihələr göstərir ki, düzgün yanaşma və dəstək olduqda xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların potensialı böyükdür. Onlara inanmaq, imkan yaratmaq və yol göstərmək kifayətdir.

Şagirdlərimizə uğurlar arzulayırıq.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 3 fevral tarixli 20 nömrəli qərarı (2005-2009-cu illər)
2. 2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə DÖVLƏT PROQRAMI
3. **R.MƏMMƏDZADƏ, A.ABDULLAYEV, F.KƏRİMOVA, R.CABBAROV, S.RƏSULOVA, Ə.QULİYEV** “Təhsil sisteminin idarə olunmasının pedaqoji-psixoloji problemləri” B.2011
4. **T.Paşayev** “Korreksion pedaqogikanın müasir məsələləri”. ARTPI B.2012
5. **R. Əliyeva** Inklüziv təhsil. Məktəbəqədər təhsil pilləsi üçün metodik vəsait. B.2013
6. **Hüseynova N.** Inklüziv təhsil. B.2014
7. **E.Kərimova, D.Dostuzadə** “Xüsusi psixofiziki inkişafa malik uşaqların tərbiyə və təlimi.” ARTPI B. 2016
8. **Kərimov Y.** Təlim metodları. B.2007
9. **A.Davudova** “İnklüziv təhsil üzrə metodik vəsait” Müasir təhsilə və tədrisə yardım mərkəzi, 2010
10. **E.Daniel, K Stafford** “Xüsusi hazırlıq siniflərinin təşkili” ACİ-YF, Addım-addım proqramı Bakı. Mütərcim, 2001